

Mazarsyz galan Kazan tatarlary

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Mazarsyz galan Kazan tatarlary MEZARSIZ KAZAN TATARLARI

İnsanlar doğar, yaşar ve ölürlər. Dünya fanıdır, zamanı geldiğinde herkes hayata gözlerini kapatır. Öldükten sonra insanlar yakınları, sevenleri tarafından milletin geleneklerine göre gömülür. Mezarın baş ucuna gömülen kişiye ait kimlik bilgileri, dua yazılı mezar taşı konur. Ölüm doğal bir olaydır. Fransız yazar ve filozof Albert Camus (1913–1960), “Bir ülkeyi tanımak istiyorsanız insanların nasıl öldüğüne bakın”, demiştir. Söz konusu 1552’den beri Rus zulmü altında ezilen Kazan Tatarlarıdır. Devletini kaybeden bir milletin yaşadığı zorlukları insanların ölümünde de görmek mümkündür.

Kazan Tatarları 1552 tarihinden beri Ruslara karşı milli mücadelesini sürdürmüş, yeri geldiğinde şehit vermiş kahraman bir millettir. Bu süreç içerisinde millet içinden çıkan milli kahramanların yeri bir başkadır halkın nezdinde. Milli kahramanlar her daim saygı ve sevgiyle anılır. Ancak bu milli kahramanların büyük çoğunluğunun mezarı yoktur. Mezarı olmayınca onları anmak, mezarları başında dua etmek için ne imkân ve ne bir mekân vardır. Kahramanlar milletin kalbinde gömülüdür. Ruslar, Türklerden, Türkçülerden ve Türk Birliği fikrinden ateşten korkarmışçasına korkar, dolayısıyla milliyetçilerin mezarları da onları rahatsız eder. Ruslar, Milliyetçilerin ölüsünün bile milleti bir araya getirmeye yeterli bir neden olduğunu iyi bilirler.

Vatan toprakları mezarlıklardan başlar, derler. Ancak tüm millet bireyleri de mezarlıklarda yerini alamaz. Mezarsız bırakılan nice Kazan Tatarı vardır. Devletini kaybeden milletler her tür zorluklarla karşı karşıya kalır. Devlet, milleti bir arada tutmak, milli değerleri korumak, yaşamak,

yaşatmak ve geliştirmek için bir zarurettir. Kazan Tatarları arasında simge isim haline gelen milli kahramanlardan birisi Kazan Hanlığı'nın son melikesi Süyümbike'dir (1519–1557). Bilindiği üzere, Süyümbike Nogay Hanı Yusuf'un kızıdır. Süyümbike'nin 1533 yılında "ulusal şuurdan yoksun olan" Can Ali (1516–1535) ile evlenmesi siyasi amaç gereği yapılmıştır. Altın Ordu Devleti'nin çöküşünden sonra Türk Dünyası'nı tekrar bir araya getirmek, birleştirmek amacıyla yapılan bu evlilik, Kazan-Kırım-Nogay Türklerini tek çatı altına toplamayı başarmıştır.

Can Ali'nin ölümünden sonra Süyümbike Safa Giray Han'la (1510–1549) evlenmiştir. 1549 yılının Mart'ın da Safa Giray Han'ın ani ölümünden sonra 3 yaşındaki oğlu Ötemiş Giray (1546–1566), han ilan edilmiştir. Ötemiş Giray küçük olduğundan Kazan Hanlığı'nı Süyümbike yönetmiştir. Korkunç İvan, Süyümbike'nin nüfuzlu bir şahsiyat olduğunu fark etmiştir. 1551 yılının Mayıs ayında Ruslar Kazan'ı kuşattığında barış isteğiyle gelen Kazan mirzalarına Korkunç İvan 3 şart koşmuş, bu şartlardan birisi de "Süyümbike, oğlu Ötemiş Giray ve taraftarları esir olarak Moskova'ya gönderilecek" olmuştur. IV. İvan'ın öne sürdüğü 3 şart Kazanlılar tarafından koşulsuz kabul edilmiş ve 11 Ağustos 1551'de Süyümbike oğlu Ötmeş'le Ruslara teslim edilmiştir. 8 ay sonra Şah Ali'yle evlendirilen Süyümbike'nin nasıl öldüğü ve mezarının nerede olduğu bilinmemektedir.

Rivayetlere göre, Kasım şehrindeki Şah Ali mozolesinde isimsiz bir mezar taşı bulunmuş, onun Süyümbike'ye ait olma ihtimali vardır. Süyümbike Nogay Tatarıdır; ancak Kazan Tatarlarının efsanevi kadın kahramanı, milli bağımsızlık simgesidir. Mezarı bulunmayan Süyümbike, Kazan Tatarlarının kanına, kalbine, tarihine işlenmiş ve ölümsüzleşmiştir.

1438 yılında Uluğ Muhammed Han'ın (?-1464) kurduğu Kazan Hanlığı, Kazan Tatarlarının son bağımsız devleti 4 Ekim 1552 tarihinde Ruslar tarafından işgal edilmiştir. 150 bin Rus askerine karşı 33 bin kişi (bunların 30 bini Kazan, 3 bini Nogay Tatarıdır) Kazan'ı savunmuştur. Orantısız güç kendini göstermiş, tüm çabalara rağmen Kazan kalesi düşmüştür. Kazan

kalesini aştıktan sonra da büyük bir direnişle karşılaşan Ruslar tüm erkekleri kılıçtan geçirmiş, kadın, çocuk ve yaşlıları esir almışlardır. Şehrin sokakları kan gölüne dönmüş, sokaklar şehit cesetlerinden geçilemez halde olmuştur. İnsanları öldürüp şehri talan eden Rusların acımasızlığını ünlü Tatar bilgini, gazeteci yazar Rizaetdin Fehretdin (1859–1936) şöyle ifade etmiştir: “Ruslar Bulgar[1](Tatar) mezarlıklarındaki yazılı taşları bile sağ bırakmadılar. Başka şeylerden söz etmeye bile gerek yok... Mezar taşlarını dahi kendi halinde bırakacak vicdanı olmayan kavmin arasında tarihi kaynak nasıl korunsun!..” (Fehretdin 1995: 174).[2]

Acımasızlıkta sınır tanımayan Ruslar Kazan Tatarlarını, onların milli değerlerini hiç tereddüt etmeden yok etmiştir. Kazan’ı savunurken şehit düşenlerin hiçbirinin mezarı yoktur. Kazan şehitleri toplu çukurlara götürölüp atılmıştır. Kazan’ın işgali sırasında düşmanla en büyük çarpışma Kul Şerif Camii yanında olmuştur. Kul Şerif başta olmak üzere birçok Kazan Tatarı bu amansız savaşta şehit düşmüştür. 1996 yılında Kul Şerif Camii’nin[3] tekrar inşası sırasında yapılan kazılarda 1552 yılında şehit olan Kazan Tatarlarının kemikleri çıkmış. Çalışanlar, şehitlerin kemiklerini kamyonlara yükleyerek çöpe atma girişiminde bulunmuşlar. Ancak Tatar İctimai Merkezi üyeleri buna izin vermemiş, Kazan’daki Tatar Mezarlığı’nda bir mezar yeri alıp şehitlerin kemiklerini oraya gömmüşlerdir.

Bugün Kazan’da on binlerce Kazan şehidine tek bir mezar ve tek bir mezar taşı bulunmaktadır. Mezar taşında şu satırlar yazılıdır: “Millettaşım, dur! Bu mezarda 1552 yılının sonbaharında başkent Kazan ve milletimizin bağımsızlığı uğruna gerçekleşen kutsal savaşta şehit olan asil zatların cesedi yatıyor... Kahraman dedelerimiz sana örnek olsun, onların yüce ruhuna dua et, milletin kaderini düşün, bağımsızlığın yollarını ara. Allah rahmet eylesin.” Ne ilginçtir ki, günümüzde Kazan’da işgalci Rus askerlerinin anıtı var, fakat şehit Kazan Tatarları adına ne bir anıt ne bir tabela bulunmaktadır. Kendi öz vatanında vatansız olan Kazan Tatarlarının şehitlerine de yer yoktur Kazan’da.

1552 yılı Kazan Tatarları için bir dönüm noktası, var olma

mücadelesi vermenin başlangıcı olmuştur. Kazan Hanlığı işgal edildikten sonra, Kazan Tatarları şehirden 60 km. uzaklaştırılmış, Tatarlara demir döküm işleri ile uğraşmak vs yasaklanmıştır. Bölge halkını Ruslaştırmak için Hristiyanlaştırma siyaseti başlatan Rus hükümeti, Hristiyanlığa geçenlere vergi, askerlik muafiyeti gibi birçok imtiyaz tanımış. Hristiyanlığı kabul etmeyen, direnenlere ise cehennem hayatı yaşatılmış, Müslümanlar köle haline getirilmiştir. Hiçbir hak hukuku olmayan Kazan Tatarları, ağır şartlar altında en zor işlerde çalıştırılmış, yüksek vergiler ödemiştir.

Hristiyanlığı kabul etmeyenlerin erkek çocukları 10–12 yaşlarında askerliğe alınmış ve 20–25 sene askerlik yapmak zorunda bırakılmıştır. Bu çocukların büyük çoğunluğu askerliği bitmeden ölmüş, yani giden çocuklar bir daha evine dönememiştir. Deli Petro (1672–1725) tarafından 1703 yılında Neva'nın sağ yakasında bataklık üzerine inşa edilen Sankt Petersburg[4] şehri Türklerin kemikleri üzerine kurulan bir şehirdir ki, şehrin yapımı sırasında birçok Türk zorunlu olarak orada çalıştırılmıştır. Zor iş şartları, kötü hava koşulları, açlık, hastalık sonucu Türklerin büyük çoğunluğu ölmüş, cesetleri de şehrin temeline atılmıştır. Eskiden "Avrupa'ya (Baltık'a) açılan pencere" olarak adlandırılan, günümüzde Rusların övgü kaynağı olan, Putin'in tüm devlet başkanlarını ağırladığı bu şehir isimsiz bir Türk Mezarlığı'dır. Ruslar için gurur, Türkler için kederdir.

Kazan Tatarları başta olmak üzere bölgedeki Türkler Rus esaretine karşı mücadele etmiş, büyüklü küçüklü birçok ayaklanma baş göstermiştir. Bu isyanlardan birisi 1755 Batırşa İsyanı'dır.[5] Batırşa İsyanı, müderris ve imam Batırşa başkanlığında gerçekleştirilmiştir. İktisadi yağma, siyasi ve dini zulmün gün be gün artması bölge halkının hayatını çekilemez hale getirmiştir. 1754 yılının Mart ayında çıkartılan "Tuz kanunu" bardağı taşıran son damla olmuş ve isyana zemin hazırlamıştır. 3 Temmuz 1755 tarihinde yapılması planlanan ayaklanma bölgede yaşanan bazı olaylardan sonra daha erken başlatılmıştır. Batırşa Ayaklanması 1755 yılının Ekim

ortalarına kadar sürmüştür.

İsyandan korkan Çariçe Yelizaveta Petrovna geri adım atmak zorunda kalmıştır. Çariçe, 23 Ağustos 1755'te Kazan, Astrahan, Sibirya, Nijgar bölgesinde yaşayan Müslümanların cami yapmasına izin vermiş; daha sonra 1 Eylül 1755 tarihinde manifesto çıkartmış, kendi isteğiyle teslim olanları affedeceğini, Kazaklara kaçanların 6 ay içerisinde topraklarına geri dönebileceğini belirtmiş; 26 Eylül'de Hristiyanlığı kabul etmeyen Müslümanlara uygulanan zorunlu askerlik kaldırılmıştır. Batırşa İsyanı, başarısızlık ile sonuçlanmış ise bile, bölge halkının bir nebze olsun rahat nefes almasına neden olmuş, ayrıca Batırşa Rus zulmü altında ezilen insanlara cesaret vermiş ve ilham kaynağı olmuştur. 12 Ağustos 1756 tarihinde "yakalanan" Batırşa sorgulamalardan sonra 1757 yılının ortalarında hakkında karar çıkmıştır. Batırşa, "Devlet için büyük bir tehdit oluşturan düşman", çar hükümetine karşı fesat karıştıрма, müracaat yazarak iftira atma, Türkleri Ruslara karşı kışkırtma gibi suçlardan ömür boyu müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır.

Batırşa, Sankt Petersburg yakınındaki Neva Nehri'nin Ladoga Gölü'ne döküldüğü yerde küçük bir adada bulunan Schlüsselburg Kalesi hapishanesinin tek kişilik hücrelerine el ve ayakları zincirli olarak kapatılmıştır. Rus hükümeti en azılı düşmanlarını buraya kapatmış ve bu zindana girenler bir daha geri dönmemiştir. Her mahkûmun başında 3-4 askerin beklediği kuş uçmaz kervan geçmez, etrafı surlarla çevrili olan bu zindanda Batırşa 5 yıl kalmıştır. Batırşa, 24 Temmuz 1762 tarihinde başında nöbet tutan askerleri öldürerek kaçmaya çalışmış fakat başarılı olamamış, şehit düşmüştür. Batırşa, Schlüsselburg Kalesi'nden kurtulup güneşi görebilen ve birkaç dakika da olsa özgür kalabilen tek mahkûmdur. Yazdığı müracaatta Tatar, Başkurt, Kırgız, Kazakları birliğe çağırarak Türk Birliği fikrinin tohumlarını eken Batırşa'nın cesedi Schlüsselburg Kalesi'nin dibinde mezarsızdır. Ancak milli kahraman Batırşa Kazan Tatarlarının kalbinde yaşatılmaktadır. 1917 yılında Çarlık Rusya'sının yerine Sovyetler gelmiş. Milletlere özgürlük, kendi kaderlerini kendilerinin tayın etme

hakkı gibi büyük vaatlerde bulunan komünistler iktidara geldiklerinde sözlerini tutmamış, Türklere yapılan baskı ve zulüm azalmamıştır. Sovyet Dönemi'nde de Kazan Tatarları mezarsız kalmaya devam etmiştir. Çeşitli bahaneler üreterek insanları sürgüne gönderen, hapseden, idam eden Sovyet sistemi milyonların hayatına mal olmuştur.

Komünistler iktidara gelir gelmez yaptıkları ilk iş "kulak" diye adlandırdıkları zenginlerin mal varlıklarını müsadere etmek olmuştur. Bu zenginlerden birisi de altın madenleri sahibi Zakir Remiyev'tir (1859–1921). Zakir Remiyev yalnız zengin değil, aynı zamanda Tatar edebiyatında Derdmend[6] adıyla bilinen ve Kazan Tatar şiir dünyasının önemli şairlerindendir. Derdmend, zengin olduğu dönemde parasının büyük bir kısmını Tatarların aydınlanması için harcamıştır. Milleti aydınlatma uğruna eğitim işlerine de el atan Derdmend ağabeyi Şakir Remiyev'le birlikte 21 Şubat 1906'dan itibaren Vakit Gazetesi, Ocak 1908'den başlayarak Şura Dergisi çıkartmıştır. Hem Vakit Gazetesi, hem Şura Dergisi 1918 yılına kadar yayımlanmış. Gazete ve dergi dönemin önemli yazar, şair ve aydınlarını bir araya toplamış olup, yayımlanan eserler sırf Kazan Tatarlarınca değil tüm Türk Dünyası tarafından kabul görmüştür.

Dermend'in derin felsefi anlam yüklü şiirlerinde milletin geleceği ile ilgili endişeler dile getirilmiştir. Komünistlerin gelmesiyle birlikte, Derdmend'in tüm mal varlığı müsadere edilmiş, dergi ve gazetesi kapatılmıştır. Hiçbir zaman mal mülk hırsı olmayan Derdmend bunlara üzülmemiş, ancak özel kütüphanesinin elinden alınması ve kütüphanedeki kitapların büyük kısmının yakılması onu derinden etkilemiştir. Yine de hayata küsmemiş Derdmend, zenginken yardım ettiği gibi yoksul olduktan sonra yardımlaşmaya devam etmiş, 1920'li yıllarda İdil-Ural bölgesinde yaşanan yapay açlık yıllarında halka yardım kampanyalarında aktif görevler üstlenmiştir.

Dermend, açlık ve yoksulluktan ileri gelen hastalık sonucunda 9 Ekim 1921 tarihinde Orsk şehrinde hayata gözlerini kapamıştır. Cenazesi, Orsk şehrine 3 km. uzaklıkta olan İlyas köyünün Aydınlar Mezarlığına defnedilmiştir. Ancak mezarlara

bile saygısı olmayan Sovyetler, 1930'lı yıllarda Aydınlar Mezarlığı üzerine fabrika yapmıştır. Derdmend'in mezar taşı önce oraya buraya atılmış, daha sonra inşaat temelini altında malzeme olmuştur. Günümüzde Tatar edebiyatının filozof şairi Derdmend'in mezarı bile yoktur. O da mezarsız Kazan Tatarları listesinde ön sıralardadır.

Çarlık Rusya'sında olsun, Sovyetlerde olsun insana değer verilmemek dışında mezarlara bile saygı duyulmamıştır. Her şey insan için, eşit hak, hukuk sözleri sadece sözde olan tabirlerdir. Çarlık döneminde de, Sovyetlerde de, günümüzde de her şey Ruslar için, Türklere karşıdır. Sovyet döneminde yaşanan Kırım sürgünü, Ahıska sürgünü gibi büyük sürgünler insanları sadece vatanlarından etmemiş, insanların yarısından fazlasını hayattan koparmıştır. Yük vagonlarıyla Orta Asya, Sibirya'ya gönderilen Türklere yolda ölenleri gömme fırsatı bile verilmemiş, cesetler yol kenarına öylesine bırakılmıştır. Yani bugün Rusya diye adlandırdığımız yerin her karışının altında Türklerin kemikleri bulunmaktadır. Türklerin emeği ile kurulan şehirler, fabrikalar, aynı zamanda Türklerin kemikleri üzerine kurulu olduğunu unutmamak gerek.

1917'den itibaren yapay açlık, sürgün, yargılama, idamlar hesaba katılırsa Sovyetlerde ölenlerin sayısı 30-40 milyon civarında olduğu bilinmektedir. Bu sayı tüm SSCB nüfusunun dörtte birine denk gelmektedir. Verilen rakamlar, ülkenin durumu ile ilgili fikir yürütmeye olanak sağlamaktadır. Ölenlerin büyük çoğunluğu da mezarsızlardandır. Stalin devrinde tutuklanan, yargılanan, sürgüne gönderilen ve idam edilenlerin büyük çoğunluğunun akıbeti belirsizdir. Stalin'in 1928 yılında başlattığı aydın soykırımı Kazan Tatarlarından da birçok yazar, şair, tarihçi, sanatçının hayatına mal olmuş, "halk düşmanı", "hain" damgası ailelerinin hayatını karartmıştır.

Stalin döneminde yargılananlar denince ilk akla gelen isim hiç şüphesiz ünlü Tatar devrimcisi ve Türkçü Mirseyet Sultan Galiyev'tir (1892-1940). Daha sonra Sultan Galiyev'in adı bir suçlamanın adı olarak yerini alır dosyalarda. "Sultan Galiyevci karşı devrimci örgüt" suçlamasıyla toplam 77 kişi

tutuklanmış, yargılanmış ve büyük çoğunluğu idam edilmiştir. Aydın soykırımı 1937–1938 yıllarında doruk noktasına ulaşmıştır. Hapsedilen, sürgüne gönderiler arasında da ölenlerin sayısı az değildir. Kurşuna dizilen veya hapishane, sürgünde ölen Kazan Tatar aydınlarının mezarları bulunmamaktadır.

Stalin soykırımı yıllarında hapishaneler ağzına kadar doldurulmuş, Çarlık döneminde iki kişi kalan koğuşlara 80 civarında insan tıka basa doldurulmuştur. Nefes alacak yer bulunmayan koğuşlarda her gün onlarca insan ölmüştür. Ölenler bacaklarından sürüklenerek götürülmüş, yerine başkaları getirilmiştir. Bu cehennemden sağ kurtulanlar da daha sonra ya idam edilmiş ya da sürgüne gönderilmiştir.

Uyduruk davalar, iftiralar, sahte şahitler sayesinde neredeyse tüm Tatar Yazarlar Birliği üyeleri yargılanmıştır. Stalin devri kurbanları arasında ünlü Tatar yazar, bilgin ve siyasetçi Galimcan İbrahimov (1887–1938) da mezarsızlardandır. Tutuklandığı sırada ağır hasta olan İbrahimov, 21.01.1938 tarihinde hapishane hastanesinde ölmüş ve cesedi 30–40 cesetle birlikte yük arabasıyla Arhangel Mezarlığı'na götürülmüş. Cesetler, mezarlığın kuzey kısmında açılan çukura atılmıştır. Tatar edebiyatının gelmiş geçmiş en ünlü romancısı Galimcan İbrahimov'un mezarı yoktur, ancak Arhangel Mezarlığı'na yazarın sembolik olarak heykeli dikilmiştir. Stalin'in emriyle idam edilen ve mezarı olmayan Tatar aydınlarından bazıları şunlardır:

- Fehrelislam Agiyev (1887–1938), Tatar yazar, suçu “Sultan Galiyevci” ;
- Gıylemdar Bayembetov (1886–1933), Tatar yazar, çevirmen, gazeteci, suçu “Karşı Devrimci”;
- Safa Borhan (1899–1937), gazeteci, yazar, eğitimci, suçu – “Sultan Galiyevci”;
- Camal Velidi (1887–1932), edebiyatçı, tarihçi, dilci, suçu – “Karşı Devrimci”;

- Gali Galiyev (takma adı Galgaf) (1902–1940), yazar, çevirmen, edebiyat eleştirmeni, suçu -“Sultan Galiyevci”;
- Gaziz Gobeydullin (1887–1937), yazar, tarihçi, suçu – “Sultan Galiyevci”, “Türk, Japon, Alman casusu”;
- Fatih Kerimi (1870–1938), gazeteci, yazar, suçu – “Türk casusu”;
- Mansur Kırımov (1898–1938), şair, yazar;
- Seleh Atnagulov (1893–1937), yazar, çevirmen, akademisyen, suçu – “Burjuva milliyetçi”, “Sultan Galiyevci”;
- Fatih Seyfi-Kazanlı (1888–1937), yazar, gazeteci, eğitimci ve siyasetçi, suçu – “hükümet ve parti başkanına suikast hazırlığı”;
- Kerim Tinçurin (1887–1938), oyuncu ve oyun yazarı, suçu – “Japon casusu”;
- Segıyt Sünçeley (1888–1937), şair, yazar, çevirmen, müzisyen, siyasetçi, suçu – “Sultan Galiyevci”;

Ve daha niceleri... Bu listeyi daha da uzatabiliriz. Hiçbir suçları olmadığı halde ölen ve öldürülenlerin hepsinin adını yazmaya ne kâğıt, ne mürekkep yeter. Kazan Tatarlarının aydın tabakasını yok eden, tarihçi, yazar ve şairleri eserleriyle birlikte tarihten silmeye çalışan diktatör Stalin aynı zamanda milletin bu değerli insanlarını mezarsız bırakmıştır.

Kazan Tatarları başta olmak üzere Ruslar tarafından Türklere uygulanan zulüm, baskı, yok etme siyaseti, soykırım günümüzde de devam etmektedir. Türklerin kemikleri üzerine kurulan Rusya şehitlerin kanı, öksüz ve yetimlerin gözyaşı ile sulanmıştır. Geçmişte uygulanan fiziksel soykırım, günümüzde biyolojik ve kültürel soykırım şeklini almıştır. Türkleri geçmişinden koparmak için Ruslar tarafından tarih yineden yazılmaktadır. Milli kahramanlarımızı mezarsız bırakarak unutturmak isteniyor yaşanan zulüm. Ancak zulüm, ölüm, sürgün, hapisane, işkenceleri unutmak zalimi güçlendirir. Fransız yazar Jean

Cocteau (1889–1963), Ölülerin asıl mezarı, canlıların yüreğidir, demiştir. Onun için Süyümbike, Batırşa, Mirseyet Sultan Galiyev gibi Türk Birliği fikrini benimsemiş simge isimlerin mezarı milletin kalbidir. Kimsesizlerin bile mezarları varken, millet kahramanlarının mezarsız olması kadar üzücü bir şey olabilir mi? Kazan Tatarları tüm ölümlere rağmen yaşamakta ve milletin efsane isimlerini yaşatmaktadır. Nesilden nesle intikal eden kahramanlık hikâyeleri millet var oldukça asla unutulmayacak ve unutturulmayacaktır. Yazımı Türk şair, yazar Onat Kutlar'ın (1936–1995) dizeleri ile bitirmek istiyorum:

*Durmadan düşünüyorum,
Ne kadar çok öldük yaşamak için...*

Roza KURBAN.

■ Kaynakça:

Hudyakov, Mihail, Kazan Hanlığı Tarihine Özgü Araştırmalar, çev. Roza Kurban, İklil Kurban, Berlin 2009.

Fehretdin, Rizaetdin, Kazan Hahharı (Kazan Hanları), Kazan 1995.

Kurban, Roza, Biz İdil'den, Ural'dan..., İstanbul 2014.

Mostafin, Rafael, Repressiyelengen Tatar Ediplere (Yargılanan Tatar Edipleri), Kazan 2009.

Tatar Ediplere, Megrifetçelere/XX. Yüz Başı (Tatar Yazarları, Bilginleri / XX. yüzyıl başları), Biyobibliyografik Sözlük, Kazan 2005.

■ Dipnotlar:

[1] R. Fehretdin, Tatar sözcüğü Moğol kelimesinin eşanlamlısı olarak kullanıldığı için Kazan Tatarlarını Bulgar diye adlandırmıştır.

[2] Metindeki tüm çevriler tarafımdan yapılmıştır.

[3] Kul Şerif Camii 24 Haziran 2005 tarihinde açılmıştır.

[4] Şehrin ilk adı Petersburg'tur. 1914–1924 arası Petrograd, 1924–1991 arası Leningrad, 1991'den sonra Sankt Petersburg

(Sen Petersburg) olarak değiştirilmiştir.

[5] Batırşa ile ilgili daha geniş bilgi, Kurban “Biz İdil’den, Ural’dan...”, 2014: 264–311.

[6] Derdmend ile ilgili daha geniş bilgi, Kurban “Biz İdil’den, Ural’dan...”, 2014: 65–81; 81–90. Taryhy makalalar